

O‘SMIRLIK DAVRIDA KASBIY NIYATLARNING SHAKLLANISHI

*Jo‘raqulova Dildora Ziyodullayevna,
“Umumiy psixologiya” kafedrasi v.b dotsenti, PhD.*

Annotatsiya: Kasbga yo‘naltirishdan asosiy maqsad o‘shib kelayotgan yosh avlodni ongli va mustaqil ravishda kasb tanlashga tayyorlashdan iborat bo‘lib, bu jarayon shaxsning bo‘lg‘usi kasbiy faoliyat sub‘ekti sifatida shakllantirishini nazarda tutadi hamda uning bozor iqtisodiyoti munosabatlariga moslashib borishiga ko‘maklashadi.

Kalit so‘zlar: kasb, kasb tanlash, o‘smir, niyat, qiziqish, qobiliyat, ambivalent, adaptatsiya.

FORMATION OF PROFESSIONAL INTENTIONS DURING ADOLESCENCE

*Jorakulova Dildora Ziyodullayevna,
Acting Associate Professor of the «General Psychology» Department, Ph.D.*

Abstract: The main goal of vocational guidance is to prepare the growing young generation to consciously and independently choose a profession, this process involves the formation of a person as a subject of future professional activity and his adaptation to market economy relations. will help.

Key words: profession, career choice, teenager, intention, interest, ability, ambivalent, adaptation.

ФОРМИРОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ НАМЕРЕНИЙ В ПОДРОСТКОВОМ ВОЗРАСТЕ

*Жоракулова Дилдора Зиёдуллаевна,
Исполняющий обязанности доцента кафедры «Общая психология», PhD.*

Аннотация: Основная цель профориентационной работы – подготовить подрастающее молодое поколение к осознанному и самостоятельному выбору профессии, этот процесс предполагает формирование человека как субъекта будущей профессиональной деятельности и его адаптацию к отношениям рыночной экономики.

Ключевые слова: профессия, выбор профессии, подросток, намерение, интерес, способности, амбивалентность, адаптация.

Farzandlarimizni mustaqil fikrli, zamonaviy bilim va kasb-hunarlarini egallagan, mustahkam hayotiy pozitsiyaga ega, chinakam vatanparvar insonlar sifatida tarbiyalash biz uchun dolzarb ahamiyatga ega bo‘lgan masala hisoblanadi, - deb ta‘kidlagan Sh.M.Mirziyoev.

Kasbga yo‘naltirishga yoshlarning kasbni erkin va mustaqil tanlashining ilmiy-amaliy tizimi sifatida qaralishi lozim. Bunda har bir shaxsning individual xususiyatlarini hisobga olish, xalq xo‘jaligi manfaatlari nuqtai nazaridan mehnat zahiralari bilan to‘laqonli ta‘minlash zarurati kabi omillarni e‘tiborda tutish joizdir .

Kasbiy shakllanish jarayonining dastlabki va ayni damda o‘ta muhim bosqichi bo‘lajak kasbni tanlash, ya‘ni aniq bir kasbiy qarorga kelishigacha bo‘lgan davrini o‘z ichiga oladi. Ravshanki, yoshlarning kasb tanlashga tayyorgarlik darajasi, faqatgina yosh xususiyatlariga bog‘liq emas, u ma‘lum yoshga kelib o‘z-o‘zidan shakllanib qolmaydi. Yoshlarni kasb tanlashga yo‘naltirish ishlari maxsus pedagogik-psixologik bilim, ko‘nikma, malakalarga ega bo‘lgan mutaxassislar tomonidan amala oshirishi kerak.

Shaxsning ma‘lum bir kasbni egallab, mutaxassis bo‘lib rivojlanishi kasbiy niyatlarning paydo bo‘lishi bilan vujudga keladi. Niyat insonning psixologik rivojlanishi jarayonida yuzaga keladigan yangi funksional shakllanishi bo‘lib, unda affektiv va intellektual komponentlar ajralmas birlikda namoyon bo‘ladi. Niyat bu xatti-harakat va faoliyatni rejalashtirish va rivojlantirish funksiyasini bajaradigan ongli qaror. Bu qaror insonning xatti-harakatlarini tartibga solib, uning ehtiyojlarini qondirishga imkon beradi. Shaxs o‘zining shaxsiy xususiyatlari va qobiliyatlarini aniq munosib baholashi kerak, bu ko‘p jihatdan kasbiy faoliyatning muvaffaqiyatini belgilaydi. Kasb tanlashning muvaffaqiyati asosan o‘quvchining psixologik tayyorgarligi bilan bog‘liq holda shaxsning kasbiy yo‘nalishini shakllantirish, mavjud qobiliyatlarni bilish, o‘zini o‘zi yetarli darajada baholash, intilishlarning real darajasi, barqaror kasbiy niyatlar va kasblardan yetarlicha xabardor bo‘lishdan iborat.

Inson bolasi voyaga yetgach o'z qiziqish va qobiliyatlariga ko'ra biror kasb yoki hunarni tanlaydi. Har bir inson hayotida kasbiy faoliyat muhim ahamiyatga ega. Chunki, kasbiy faoliyat uzoq vaqt davomida inson hayotining ajralmas qismiga aylanib qoladi. Psixologik tadqiqotlarning ko'rsatishicha, odamlarning salomatligi hamda o'zini baxtli his etish darajasi uning tanlagan kasbi bilan uzviy bog'liq ekan. O'z kasbini ota – onalarning majburlashi orqali tanlagan insonlarda esa sog'liqning yomonlashuvi, ruhiy tushkunlik, o'zini baxtsiz his etish, kasbiy faoliyatida hech qanday o'sish kuzatilmaganligidan dalolatdir. Ota-onalar farzandlarining ilk qadamlaridanoq uning kelajagi to'g'risida o'ylab qolishadi. Farzandlarining qiziqish va qobiliyatlarini kuzatish orqali ularning kasbiy kelajagini aniqlashga harakat qiladilar.

Ayniqsa, maktabda beriladigan ta'lim-tarbiya o'quvchining turli fanlarga bo'lgan tanlovli munosabatini keltirib chiqaradi, ayrim bolalarda esa qaysidir fanlarga bo'lgan qiziqishi tez seziladi, ya'ni tasviriy, musiqaviy va hokazolar. O'smirlik davriga kelib, muammo yanada kuchayadi. Ko'pgina o'quvchilar va ota-onalarga qanday kasbni tanlashlari oldindan ma'lum bo'ladi: ular "Men shifokor bo'laman", "Bizning o'g'limiz, qizimiz, tibbiyot insitutiga hujjat topshiradi". Shunday bo'lsada, kasbiy maqsadlarning aniqligi va ularni ruyobga chiqishi bo'yicha xavotirlanish holatlari sezilib turadi. Omadsizlikka uchrasa-chi? Ayrim o'quvchilar uchun to'qqizinchi sinfni bitirgach, kasbiy yo'nalishlarni tanlash – eng dolzarb masala bo'lib qoladi.

Kasb tanlash bu o'ziga yarasha murakkab jarayon bo'lib, unda kasbni tanlashda ikkilanishlar, adashishlar, inqirozli jarayonlar yuz beradi. Kasb tanlash har doim bir xil darajada bo'lmaydi. Bu insondagi ko'pgina psixologik, fiziologik jarayonlar bilan ham bog'liq bo'ladi. Biz har birimiz hayotimiz davomida bir necha marotaba "inqiroz" tushunchasini uchratamiz. Kundalik hayotimizda bu tushunchani biz ko'plab ishlatamiz, ya'ni ishlab chiqarishdagi inqiroz davri, psixologik inkiroz va kasalning inkiroz davrlari haqida gapiramiz. Inkiroz haqidagi nazariya yaqinda paydo bo'ldi.

Kasbiy shakllanish inqirozlarini ko'rib chiqishdan oldin shaxsga doir turli inqirozlarni tahlil etamiz.

Psixologiyada bolalik inqirozlari chuqur o'rganilgan. Odatda hayotning birinchi yilidagi inqiroz 3 yoshdagi, 6-7 yoshdagi va 10-12 yoshdagi o'smirlik inqirozlariga ajratiladi. Inqirozlar davomiyligi, shakli va ta'sir kuchi bolaning individual-psixologik xususiyatlaridan ko'ra ijtimoiy sharoitlari, oilada tarbiya va pedagogik tizim xususiyatlariga ko'ra inqirozlar sezilarli darajada farqlanadi.

Bolalik inqirozlari bolalarning yangi yosh pog'onaga o'tish davrida paydo bo'ladi va atrofidagi odamlar bilan o'zaro munosabatlar shakli shuningdek, jismoniy va psixologik imkoniyatlar bilan bog'liq bo'ladi. Negativlik, qaysarlik, erkalik yuqori darajadagi ziddiyatlilik holati bolalarning inqiroz davridagi xulqiy reaksiyalaridir.

R.A.Axmerov shaxsni biografik inqirozlarini tahlil qilar ekan, ularning omili sifatida voqealar va ulardagi munosabatni ko'rsatadi. U quyidagi inqirozlarni ajratadi:

O'zini namoyon eta olmaslik inqirozi – hayotiy dasturni sub'yektiv salbiy his etish.

Bo'm-bo'shlik inqirozi - toliqish va qalban yutuqlarining yo'qligidan siqilish.

Istiqbolsizlik inqirozi - kasbiy o'sish istiqbolining kelajak uchun real rejalarining yo'qligi.

1980 yillarda AQSHda Amerikalik jurnalist Geyil Ishnxiyning "kishilar hayotidagi bashorat qilish mumkin bo'lgan inqirozlar" nomli maqolasida Amerika o'rta sinflarini yuqori qatlamlaridagilarining hayotini umumlashtirish asosida 4 ta inqirozni ajratadi:

- "Tomirlarni sug'irish" ota onadan mustaqillikka chiqish (16 yosh).

- Maksimal yutuqlar (23 yosh)

- Hayotiy rejalar korreksiyasi (30 yosh)

- Hayotning o'rtasi (37 yosh) eng og'ir davr

Psixologiyada psixik rivojlanish inqirozlarini o'rganishga katta e'tibor berilgan.

O'smirlik davri – bu birinchi ambivalent aptatsiya davri. O'smirlik shaxs shakllanishining mas'uliyatli davrlaridan biridir. Bu yoshda har xil kasb turlariga ma'naviy munosabat asoslari, shaxsiy qadriyatlar tizimi shakllanadi. Ular o'smirlarning turli kasblarga nisbatan tanlovli munosabatini belgilab beradi.

Kattalar xulqining tashqi shakllariga taqlid etib, o'smir bolalar kuchli, irodali, jasur bo'lgan "Haqiqiy erkaklarning" romantik kasblarga qiziqishlarini yo'naltiradilar (uchuvchi, kosmanavt, avtopaygachi, va h.k). Qizlar esa o'z qiziqishlarini "haqiqiy ayollarga" jozibali, go'zal va mashhur ayollarga yo'naltiradilar (mashhur estrada qo'shiqchisi, teleboshlovchi, modeler, va h.k). romantik kasblarga yo'nalishi ommaviy axborot vositalari ta'sirida shakllanadi. Bunday romantik kasbiy yo'nalishning shakllanishiga shuningdek,

o'smirlarning o'zini namoyon eta olishiga intilishi sabab bo'ladi.

Istalgan kasb namunalari, kasbiy orzular kasbiy shakllanishning psixologik bir bosqichi bo'lib qoladi.

Erta yoshlik davri – bu davrning asosiy vazifasi kasb tanlash. Bu realistik aptatsiya davri hisoblanadi. O'smirning kasbiy rejalari aniq ifodalanmagan, orzu shaklida bo'ladi. U odatda o'zini turli emosional yoqimli bo'lgan kasbiy rollarda tasavvur etadi, ammo kasb tanlash bo'yicha biror xulosaga kelmagan bo'ladi. Aslida esa o'spirinlik davrining boshida umumta'lim maktabini bitirgan yigit qizlar oldida bu muammo paydo bo'ladi. Bu taxminan katta yoshdagi o'smirlarning uchdan bir qismini tashkil etadi. Ulardan ayrimlari boshlang'ich va o'rta maxsus ta'lim yurtlariga, qolganlari mustaqil mehnat faoliyatini boshlashga majbur bo'ladilar.

14-15 yoshda kasb tanlash juda qiyin chunki kasbiy maqsadlar aniqlanmagan bo'ladi. Kasbiy yo'nalgan orzular va romantik intilishlarni aslida ro'yobga chiqarib bo'lmaydi. Real boshlangan kelajakdan qoniqmaslik refleksiyasining ya'ni shaxsiy “men”ni anglashni rivojlanishiga olib keladi (kim men? mening qobiliyatlarim qay darajada? men kim bo'lmoqchiman? kimga o'xshagim keladi?) va boshqalar. Kasb-hunar o'quv yurtlarida kasbiy ta'lim oluvchilar kasb jihatdan o'zlarini angelay oladigan bo'lishlari kerak. Ammo statistika ma'lumotlariga ko'ra kasb-hunar o'quv yurtidagi tanlov psixologik jihatdan asoslanmagan.

Shunday qilib, katta yoshdagi o'smirlar uchun o'quv yurtidagi kasbiy o'zini o'zi anglash kasbiy ta'lim va kasbiy tayyorgarlik yo'llarini anglangan tanlovi hisoblanadi. 9-sinfdan boshlab o'quvchilarni turli kasb va hunar turlari bilan yaqindan tanishtirish, ularning moxiyatini anglatish maqsadida oliygoxlar, ishlab chiqarish korxonalari, zavod va fabrikalarda «Ochiq eshiklar» kuni tadbirlarini, turli soha vakillari bilan uchrashuvlar, davra suhbatlari uyushtirish zarur. O'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirishda, ota-onalar bilan olib boriladigan psixologik maslahat ishlari muhim ahamiyatga egadir. Chunki, ota-ona tomonidan beriladigan maslahatlar foydali, lekin ular yakuniy qaror bo'lmasligi, yordamchi ta'sirga ega bo'lishi mumkin. Yoki ota - ona o'z yoshligida egallay olmagan, armon bo'lib qolgan kasbga farzandini yo'naltirishi ham noto'g'ri. Farzand – alohida shaxs va uning o'z istaklari bor. Bu istaklar avvalroq armon bo'lgan xohishlar uchun qurbon bo'lmasligi kerak. Farzand onasi yoki otasining kasbini davom ettirmoqchi bo'lsa, bu juda yaxshi. Lekin bunga uni majburlash noto'g'ri. Otaning shu kasbda o'z baxti va muvaffaqiyatini topgani o'g'ilda ham xuddi shu senariy takrorlanadi degani emas.

Maktab amaliyotchi psixologi o'smirlar bilan kasb-hunarga yo'naltirish ishlarini olib borishda, ulardagi kasbiy tasavvur, qiziqish, motivatsiyani aniqlash va rivojlantirish uchun psixologik trening mashg'ulotlarini olib borishi maqsadga muvofiq sanaladi. Quyida ushbu trening mashg'ulotlaridan namunalar keltiramiz.

“Istaklarni tizimlashtiring” mashqi

Maqsad. Bu o'z istaklarini aniqlashtirishga yordam beradi va shu istakka mos kasb haqidagi tasavvurni aniqlashtiradi.

Ishtirokchilar oq qog'ozga o'zlarini qiziqtirayotgan kasblarni vertikal ravishda va tanlagan kasbdan nimani istashini gorizonttal ravishda joylashtirib chiqadilar. Jadvalni iloji boricha batafsil to'ldirish kerak. Tanlangan kasb sohasi va kishi undan nimalarni kutayotgani bir-biriga mos kelsa, «+», mos bo'lmasa «-» ishoralarini qo'yishi lozim.

Ushbu mashqdan song, ishtirokchilar bilan suhbat o'tkaziladi. Kasb tanlashda istaklaringiz va hayotdagi maqsadlaringizdan kelib chiqing. Trening davomidaro'plagan ma'lumotlaringizni chuqur tahlil qiling. «Hayotda menga nima kerak?» degan savolga javob berishga harakat qiling. Imkoniyat bo'lsa, kasb tanlash bo'yicha malakali mutaxassis bilan maslahatlashish maqsadga muvofiq.

«Mening kelajakdagi kasbim» mashqi

Maqsad: O'quvchilarni turli xil kasblar dunyosi bilan tanishtirish va kasblar haqida tassavurni shakllantirish.

Ushbu mashqdan so'ng, ishtirokchilarning turli mavzularda mavjud bilimlarini aniqlash va ularning bilimini, dunyoqarashini va so'z boyligini kengaytirish. Kasb-hunarlariga kognitiv qiziqishni shakllantirish. “Kasb tanlashdan maqsadim nima degan?” savolga javob berib, ma'lumotlar asosida tanlagan kasbini tahlil qilib, hayotda tanlangan kasb sohasidan nimalarni kutayotgani tasavvur qilishga undaydi.

Qaysi kasbni tanlash haqida bir qarorga keldingiz, deylik. Endi o'zingizni shu yo'nalishda sinab ko'rish kerak. Buning uchun turli o'quv-guruhlari bo'lgan ko'plab ixtisoslashgan maktablar va kurslar mavjud bo'lib, ular transport vositalari mexanikasidan tortib, tadbirkorlikkacha o'zingizni sinab ko'rish imkoniyatini beradi. Asosiy tanlovdan tashqari, qo'shimcha ravishda e'tiborga olinuvchi «zaxira»

tanlov ham bo'lishi kerak. Chunki hayotni oldindan prognozlashtirib bo'lmaydi, unda har qanday holat ro'y berishi mumkin. Tanlangan yo'nalish bo'yicha o'qishga kira olmay qolgan taqdirda tushkunlikka tushmaslik, boshqa optimal variantlarni ham ko'rib chiqish maqsadga muvofiq.

Xulosa qilib aytganda, o'smirlarda kasbiy niyatlar shakllanishining psixologik xususiyatlari va ularning kasbga bo'lgan munosabatlarini rivojlantirish uchun kasb ko'nikmalarini shakllantirish asoslari, kasb tanlashga yo'llash тизимининг bosqichlari va kasb tanlashda asosiy mezonlarga e'tibor berish maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

Sh.S.Sharipov, K.Davlatov, G.S.Nasriddinova. Kasbga yo'naltirishning ilmiy-pedagogik asoslari. O'quv qo'llanma. –Toshkent, 2007. 146 b.

Muslimov N.A., Mullaxmetov R.G. Kasb tanlashga yo'llash. O'quv qo'llanma. –Toshkent: O'zROO'MTV, 2007.

Magzumov P.T. O'quvchilarni ishchi kasbiga yo'naltirish. -T.: O'qituvchi, 2000 y.

Shodiyev N.S. O'quvchilarga kasb tanlashga yo'naltirish ishlarini tashkil qilish. T.: O'qituvchi. 2000 yil.

Jo'raqulova D.Z. Mehribonlik uylari tarbiyalanuvchilarini kasb-hunarga yo'naltirishning o'ziga xosligi. Ta'lim-tarbiya jarayonini modernizatsiyalashning pedagogik va psixologik aspektlari mavzusidagi iqtidorli talabalar ilmiy–amaliy anjuman M A T E R I A L L A R I. 2022/12/16 -314-317b.